

Rwanda reis december 2014

Verslag: Claire, aangevuld door Monique

Inleiding

Drie jaar geleden deed onze dochter Céline vrijwilligerswerk in het weeshuis in Kigali. Bij die gelegenheid gingen mijn echtgenoot Fernand en onze andere dochter Eliane haar bezoeken en deden zij een rondrit door Rwanda. In december 2014 planden Marie-Jeanne, Monique en Leo terug te gaan naar Rwanda om het weeshuis te bezoeken en een rondreis te maken door het land. Deze keer wou ik een bezoek aan de roots van Fernand niet missen en vervoegden wij het gezelschap.

Maandag 1 december: Aankomst in Kigali

Na een goede vlucht van ongeveer 8.30 uren landen wij in Kigali. Wij worden verwelkomd door enkele familieleden. Tijdens de rit van de luchthaven naar hotel Iris valt op dat Kigali de allures heeft van een moderne stad; brede lanen met groene parkjes tussenin, hoge gebouwen en veel verkeer.

Dinsdag 2 december: Kigali

Eerst nemen wij het ontbijt in het hotel. Daarna rijden wij met Jean, onze chauffeur, naar het centrum van de hoofdstad. Het verkeer is er enorm druk en gevaarlijk. Auto's komen van overal samen met daartussen een geharrewar van mini-busjes, brommertjes en voetgangers. Eerst gaan wij geld wisselen en telefoonkaarten zoeken. Aan de ingang van de winkelcentra worden wij gecontroleerd. Dit komt een beetje eng over. Het middagmaal is in buffetrestaurant Karibu, lekker en goedkoop. In de namiddag brengen wij een bezoek aan de zusters Bernardinnen. Wij worden er hartelijk ontvangen met thee, koffie en cake door Mère Supérieure, Zuster Marie-Michel en Zuster Steven. Zuster Marie-Michel blijkt nog altijd de draaischijf te zijn in het klooster. Zij vertelt ons dat Broeder Cyriel van Kisaro, wiens project wij later zullen bezoeken, in het ziekenhuis opgenomen is. Regelmatig maken wij ook kennis met enkele vrijwilligsters die ons komen bezoeken. Na een gezellige babbel zoeken wij Jeanne d'Arc op die in het weeshuis werkt. Maar zij is afwezig. Een laatste poging om een internet-kaart voor het skypen te bemachtigen mislukt; nergens meer te verkrijgen. Rond vijf uur is ons groepje terug in hotel Iris. 's Avonds komen Paul, een neef van Fernand, en zijn schoonzoon John. Er wordt afgesproken om de familie te bezoeken op donderdag. Op die dag gaan Marie-Jeanne, Monique en Leo naar Kisaro om het boerderijproject van Broeder Cyriel te bezoeken. Wij blijven overnachten in hotel Iris en zullen onze reisgenoten op vrijdag vervoegen in Ruhondo. Het weer is eerst zonnig en dan bewolkt. 's Nachts worden wij gewekt door hevige regen en wat onweer. Later ook door het doordringende lawaai van een helikopter die laag over de stad vliegt. 's Morgens om zes uur worden wij gelukkig wakker met mooi vogelgezang.

Woensdag 3 december: Kigali

Het weer is op zijn Belgisch: bewolkt, kil en motregen. Na de aankoop van postkaarten en een wegenkaart bezichtigen wij het Gisozi Genocide Memorial; een groot wit hoog gebouw omringd door een rozentuin. Er is een tentoonstelling met foto's, informatiepanelen en beeldschermen over het ontstaan en het verloop van de genocide in 1994. In enkele zalen hangen foto's en brieven van slachtoffers; ook van kinderen met hun eigen verhaal. Buiten bevinden zich verschillende massagraven met daartussen trappen en paden met bloemen en planten. Naast de massagraven is

een imposante muur te zien met de namen van de slachtoffers. Men vraagt zich steeds af hoe zoiets is kunnen gebeuren. Het Memorial laat een diepe indruk na. Iedereen is er stil van geworden. In de namiddag rijden wij naar het weeshuis. Wij worden verwelkomd door kinderen en volwassen waarvan velen, o.a. Sandra, een T-shirt dragen waarop een foto van Marie-Jeanne is geprint. Dit ter gelegenheid van de viering van 25 jaar Kinderhulp Rwanda, ... een tof idee! Eerst krijgen wij een rondleiding met de nieuwe directeur naar een zaaltje met schilderijen die door de kinderen zelf gemaakt zijn. Zij zijn er terecht fier op. Dat zij hun talenten op deze manier kunnen ontwikkelen is een goede zaak. Wij kijken eerst naar een voetbalmatch, blauw tegen rood, met een wel heel enthousiaste commentator. Aan de afsluiting van het voetbalveld hangt een spandoek met met kleurrijke verfafdrukken en dankwoorden voor Marie-Jeanne. Daarna treden de kinderen op. De hemel is gelukkig opgeklaard en de zon schijnt volop. De stoelen staan buiten opgesteld en er zijn veel toeschouwers, van klein tot groot, die fraai uitgedost zijn; een bont gezelschap. De kinderen die muzikles volgen spelen geconcentreerd cello, viool, gitaar en fluit. Vervolgens zijn er optredens van moderne zang en dans door verschillende groepjes kinderen. Iedereen is super gemotiveerd en het is een aangenaam spektakel met veel applaus. Sandra heeft dit allemaal voorbereid, chapeau! Dan volgt de uitdeling van de geschenken. Alom zijn er blijde gezichten en plezierige reacties te zien. Sandra en Jeanne d'Arc gaan achteraf met ons mee naar hotel Iris om te aperitieven. Eindelijk kunnen wij skypen naar het thuisfront! Na het avondmaal gaan wij zoals steeds vroeg naar bed.

Donderdag 4 december: Kigali-Rwamagana

Na het ontbijt worden wij (Claire en Fernand) opgehaald door John en rijden in oostelijke richting naar Rwamagana. Het regent pijpenstelen. Onderweg zien wij mensen langs de baan met allerlei zaken op hun hoofd: suikerriet, bidons water, trossen bananen, ... Anderen hebben een fiets aan de hand vol gestapeld met bakken met allerlei voorwerpen erin en soms aan het stuur enkele kippen die met de kop naar beneden hangen. Onderweg pikken wij Paul op, de kozijn van Fernand, en samen bezoeken wij de Anglicaanse school waar hij gestudeerd heeft. Wij maken kennis met een vroegere leraar van hem en vervolgen onze weg naar Jambo Beach aan het Muhazimeer. Het weer is ondertussen opgeklaard en wij nemen daar een drankje. Wij krijgen het gezelschap van een prachtige kraanvogel. Aan het mooie Muhazimeer staat een boom met hangende vogelnestjes van kleine gele vogeltjes. Na de begroeting van het graf van Pauls onlangs overleden echtgenote genieten wij van een uitgebreid middagmaal bij de familie. Paul vertelt uitgebreid de familiegeschiedenis van Fernand. Voor wij het goed beseffen is het bijna donker en brengt John ons terug naar het hotel.

Donderdag 4 december 2014: Kigali – Kisaro – Ruhondo (*verslag door Monique*)

Vandaag vroeg uit de veren. Rond 7 uur opgestaan. Daarna een lekker ontbijt in onze Iris en mijn valies gemaakt. We (Marie-Jeanne, Monique en Leo) trekken voor enkele dagen naar het noorden en bezoeken eerst de boerderij van broeder Cyriel in Kisaro. Later gaan we een beetje genieten in Ruhondo. Het is bewolkt en frisjes. Het begin van onze reis verliep erg vlot. Maar toen we de hoofdbaan verlieten en op de piste belandden, werden we wel goed door elkaar geschud. En het was een heel eind piste tot in Kisaro! In het klooster werden we verwelkomd met een glaasje porto omdat een van de vrijwilligers die de winkel betegelen, vandaag jarig is. Ook een andere bezoeker vierde zijn verjaardag. Het werd een gezellig moment waarbij zelfs liedjes werden gezongen. Daarna genoten we van een lekker middagmaal met soep, groenten, hoofdvlees en vleesbrood.

Allemaal bereid met groenten uit eigen tuin en vlees van eigen kweek. Ik heb thuis zelf een moestuintje maar dergelijke grote kolen had ik nog nooit gezien. Zo ver je kan kijken zijn op de heuvels terrassen aangelegd. Wat een titanenwerk moet dat geweest zijn! Maar de landbouwopbrengst is daardoor wel meer dan verdubbeld. Sindsdien wordt in heel Rwanda de expertise van broeder Cyriel gebruikt en worden er zoveel mogelijk terrassen aangelegd. Na de middag bezoeken we de varkenskwekerij die een referentiepunt is voor heel Rwanda. Er zaten varkens van alle soorten en van alle leeftijden. Ze worden gekweekt voor eigen gebruik en voor de verkoop. In de schuur worden tonnen aardappelen per soort bewaard op ijzeren roosters. Elke zaterdag organiseren de broeders een gratis soepbedeling. Iedereen is welkom en daar mag men ook telkens een kledingstuk kiezen.

Even verderop bouwde broeder Cyriel een school waarin ongeveer 320 kinderen les volgen in kleuter, lager en secundair onderwijs. De school is goed uitgerust met zelfs een computerklas, en een wetenschapslokaal. Alleen de armsten die geen schoolgeld, schoenen of kleren kunnen betalen, worden toegelaten. Aan de school is ook een eigen boerderijtje verbonden met koeien, geiten, konijnen en varkens. Men gaat ook kippen houden. De kinderen zorgen zelf voor deze dieren en maaien bijvoorbeeld gras om ze te voederen. Alles wat dit boerderijtje opbrengt dient om de schoolkinderen te voeden.

Ten slotte gaan we het allerlaatste nieuwe project van broeder Cyriel bezoeken. Voor heel arme mensen wordt er een boerderijtje gebouwd met daarnaast een keuken, een toilet, een stal en een opslagplaats. De mensen krijgen ook 30 are grond en plantgoed om zelf groenten te verbouwen. Voorts krijgen ze ook een koe, twee varkens en 2 geitjes. Ze tekenen een contract voor 10 jaar en moeten zelf een kleine bijdrage leveren. Men hoopt dat ze op die tijd uit de armoede geraken en zichzelf en hun gezin kunnen onderhouden. Net als Leo en Marie-Jeanne vind ik dit een prachtig project. Het doet me denken aan de woorden van zuster Regine van de zusters Bernardinnen in Kigali. Hun motto is: "Iemand helpen en ervoor zorgen dat die persoon zichzelf kan helpen." Dit is ontwikkelingshulp die het leven van de mensen echt verandert en verbetert!

Nadat we nog even goeiedag gezegd hebben aan de vrijwilligers die de winkel betegelen, vertrekken we rond 15 uur naar Ruhondo. Onze chauffeur Jean maant ons tot spoed aan want er wacht ons nog een lange, moeilijke rit. Jean heeft op de boerderij een klein ongelukje gehad, hij trapte in een nagel. Zelf zegt hij dat hij er niet te veel last van heeft, hopelijk gaat het niet ontsteken. Onze rit voert ons langs rijen terrassen in alle tinten groen. Nadat we drie dagen vooral bewolkt weer hadden, breekt de zon nu door de wolken. We rijden afwisselend op de weg en op de piste. Immense theeplantages wisselen af met velden met rijst, bonen, aardappelen... De grond is hier erg vruchtbaar, men kan zelfs twee keer per jaar oogsten.

Onderweg moet Jean regelmatig de weg vragen naar ons hotel. We dachten eigenlijk dat we dat enkel via een bootje konden bereiken maar Jean zegt dat er een weg naartoe leidt. Het is een heel lange rit en het wordt alsmaar later. We zijn bang dat we niet voor het donker op onze bestemming zullen geraken. En in de Rwandese heuvels is er geen straatverlichting zoals bij ons, zeker op de piste niet. Gelukkig arriveren we rond 18u30 bij het laatste streepje daglicht. Oef!

In het donker is het pad naar onze kamers nogal moeilijk begaanbaar. Mijn kamer ligt helemaal bovenaan, alleen bereikbaar via een oneffen grindpad waarop je armen en benen kunt breken en ook ver van Leo en Marie-Jeanne verwijderd. Gelukkig zorgt onze maître d'hotel Fiston ervoor dat ik 's anderendaags een kamer krijg die wat meer in de 'bewoonde' wereld ligt. Onze zaklamp bewijst goede diensten. We kunnen dineren aan de oever van het meer. Er wordt lekkere gegrilde vis geserveerd, zelf kies ik eens te meer voor geitenbrochetjes. Het is nogal koeltjes aan het meer maar na een tijdje kunnen we genieten van een lekker vuurtje. In een grote ijzeren kruiwagen heeft men enkele dikke stukken boomstam in brand gestoken. Het vuur verspreidt een zachte, warme gloed en de duizenden sterren aan de Rwandese nachthemel maken het plaatje compleet. Zalig!

Vrijdag 5 december 2014: Kigali-Ruhondo (1)

Ik (Monique) heb lekker geslapen maar om half zes werd ik gewekt door het getelefoneer van Jean die in de kamer ernaast logeert. Het is een stralende ochtend met een vrolijk zonnetje en dus kriebelt het om naar buiten te gaan. Na de lange, moeilijke rit van gisteren hebben we besloten om er vandaag een dagje van zalig nietsdoen van te maken.

We genieten van een lang ontbijt met toast, omelet en fruit. Daarna maken we een wandelingetje in de immens grote tuin van ons hotel die langs het meer loopt. Terwijl we wachten op Claire en Fernand, installeren we ons in het zonnetje aan de oever van het Ruhondomeer. We schrijven kaartjes, babbelen wat, genieten van het prachtige uitzicht op de vulkanen, drinken een primus of een kopje thee...

Voor het avondeten nog rap een doucheke nemen. De temperatuur is moeilijk te regelen. Er komt slechts een fijn straaltje water uit, eerst te warm, dan te koud. Maar al bij al toch lekker verkwikkend. Mijn haardroger gebruiken lukt niet wegens de rare stopcontacten. Nadien bleek het om beveiligde stopcontacten te gaan. Je moest eerst de kamersleutel in het bovenste gaatje steken en duwen. Dan kon je het toestel in het stopcontact steken.

Bij het avondeten genieten we van hetzelfde scenario als de dag voordien. Weer dient een kruiwagen gevuld met boomstammen als kampvuur. Deze rustdag deed iedereen duidelijk deugd.

Vrijdag 5 december: Kigali-Ruhondo (2)

(terug het verslag door Claire)

's Morgens komt Janvier ons (Claire en Fernand) ophalen. Hij herinnert zich Fernand en onze dochters nog goed. Drie jaar geleden heeft hij met hen een rondrit gemaakt. Wij rijden van Kigali naar het platteland. Het laatste gedeelte van de tocht naar Ruhondo is erg hobbelig. Van tijd tot tijd passeren wij kleine dorpjes waar de kindjes ons vrolijk toewuiven. Janvier moet de weg zoeken en na wat heen en weer geschud komen wij eindelijk aan in het Ruhondo Beach Resort. Wij worden er heel vriendelijk onthaald en vervoegen Marie-Jeanne, Monique en Leo die zich in comfortabele stoelen geïnstalleerd hebben, met zicht op het prachtige meer en vulkanen. Rondom ons zien wij aalscholvers, ibissen, een roofvogel en kwikstaartjes. Af en toe schuift een boot voorbij. 's Avonds bij het kampvuur horen wij een symfonie van kikkers, padden en krekels. Kortom een geslaagde dag!

Zaterdag 6 december: Ruhondo-Rwaza-Ruhengeri-Ruhondo

Wij vertrekken eerst naar de Foyer Charité, een klooster en retraiteoord met zeer mooie tuin en zicht op het meer. Daarna gaat de tocht naar Rwaza, de parochie waar Fernand heeft geleefd tot zijn vijf jaar. Fernand kan zijn gegevens terugvinden in het doopregister. De pater die Fernand drie jaar geleden heeft rondgeleid is ondertussen overleden. Er volgt een ontvangst bij de zusters en bezoek aan een tapijtenfabriekje. Ook het huis waar Fernand met zijn moeder gewoond heeft staat er nog maar het is veranderd en wat vervallen en gesloten. Het roept herinneringen op bij Fernand. Voor het middagmaal rijden wij naar het Muhaburahotel in Ruhengeri waar Diane Fossey nog gelogeed heeft. Het eten is er zeer lekker. Daarna bezoeken wij de Virungalodge. Het panorama is er indrukwekkend. Je kan van daar de twee meren zien, Ruhondo en Burera. Deze meren, waartussen een niveauverschil is, zijn verbonden door een waterkrachtcentrale. Wij krijgen er het gezelschap van enkele volwassenen en kinderen. Wij slaan een babbeltje en verblijden de kindjes met snoep en ballonnetjes. Wij keren terug naar het hotel via de elektriciteitscentrale waar de auto blijft staan. Fiston en een andere medewerker van het hotel komen ons halen met de boot. Met een zwemvest aan en in het halfdonker varen wij over. Na een kleine klauterpartij over een laddertje klimmen wij de oever op naar ons verblijf. Gelukkig bestaan er zaklampen.

Zondag 7 december: Ruhondo-Gisenyi

Vertrek terug met de boot (dit maal met valiezen erbij) naar onze jeep en vandaar richting Gisenyi. Onderweg aan het Muhaburahotel wordt chauffeur Jean vervangen door zijn oudste zoon Jean-Pierre. Jean gaat naar het ziekenhuis in Ruhengeri wegens pijn en zwelling in zijn voet door te trappen in een nagel. Picknick op het strand van Gisenyi. Leo en Fernand herinneren zich nog goed de tijd dat zij daar op vakantiecamp kwamen. Aankomst in Palm Garden Resort/ Water Front Resort. De kamers zijn gezellig, rond, en hebben een terrasje. Het hotel heeft een grote verzorgde tuin aan het Kivumeer. Het restaurant waar wij het avondmaal gebruiken ziet er typisch Afrikaans uit; zwart vulkaangrint op de grond, Afrikaanse stoelen en decoratie en in het midden een gat in de grond waarin hout brandt. Als wij na het eten naar onze kamer gaan, onweert het en regent het hevig. Het is koud. Wij krijgen een paraplu mee. Op de witte muren van de kamer houdt een gekko ons 's nachts gezelschap.

Maandag 8 december: Gisenyi

Lekker luie voormiddag. Eerst ontbijt en daarna aan het meer verpozen. Op de rotsen voor ons zit een fel gekleurde giftige hagedis. In de verte liggen karakteristieke vissersboten. Die vissers trekken er elke nacht op uit om op het meer te vissen. Hun roeien wordt vergezeld van zang die over het meer weergalmt. In de vroege ochtend keren zij terug. Plots slaat het weer om; regen, wind en donder. Wij verhuizen met leesboeken en kruiswoordraadsels naar het overdekte terras boven aan de kamers. Middagmaal in La Corniche in Gisenyi (buffetrestaurant). Het eten valt minder goed mee dan verwacht. Julienne (schoonzus van Leo) en haar twee zonen komen ons daar vervoegen. In de namiddag trekken wij naar de Afrikaanse markt van Gisenyi. Allerlei zaken liggen daar kriskras door elkaar; bij voorbeeld kleren en kleine visjes; een stapel schoenen: één stuk van elk om diefstal te vermijden; lege plasticflessen van water gevuld met olie staan uitgesteld; op een ander kraampje bergjes van maniokbloem waar bijen gretig op afkomen; T-shirts die op de grond vertrappeld worden; een rij Singer naaimachines waarmee men van stukken stof ter plaatse kleren maakt; overall geanimeerde gesprekken; er is ook een aparte ruimte waar men stoffen verkoopt om panjes te maken; daar zijn mooie stukken te vinden; buiten zijn er oude auto- en fietsbanden waaruit vrouwen repen rubber snijden om te verkopen. Wij blijven er niet te lang want het is er zeer druk en de indringende geur van vis is alom aanwezig. Bovendien is het weer nu drukkend warm geworden. Wij hebben er dorst van gekregen en gaan iets drinken in Paradis Malahide aan het meer. De inrichting van het restaurant is te vergelijken met deze van het Water Front Resort. Het regent alweer. Als de regen vermindert gaan wij de tuin met weelderige exotische plantengroei in. Van daaruit kunnen wij het privéstrandje zien. 's Avonds vervoegen Julienne en haar zonen ons voor het avondeten in ons hotel. Wij worden er getrakteerd op Rwandese dansers/danseressen die zich sierlijk en ritmisch bewegen bij het haardvuur. De muziek en de dansen zijn opzwepend. De sfeer is gezellig. Een van de zonen van Julienne danst mee en zelfs Leo en Fernand worden aangespoord door de dansers om mee te doen. Iedereen is enthousiast. Een leuke avond!

Dinsdag 9 december: Gisenyi-Gitarama

Vandaag vertrekken wij vroeg want wij hebben een lastige rit voor de boeg. Wij gaan de streek van Satinsyi bezoeken waar Leo is geboren en zijn ouderlijk huis staat. Julienne vergezelt ons om de weg te tonen. Van Jean-Pierre vernemen wij dat zijn vader Jean terug in Kigali is. JP zal dus verder met ons rijden. Het landschap ziet er hier anders uit. Namelijk meer bergachtig; steile hellingen, rotswanden, bergstroompjes en bossen. Overall staan eucalyptusbomen waarvan de frisse geur ons tegemoet komt. Langs de weg opnieuw veel voetgangers en fietsers. Groot en klein verplaatst zich met bananentrossen, hout, suikerriet, bakstenen en manden op hoofd of met plantgoed voor o.a.

zoete aardappelen. Soms zelfs met manden zo hoog als een mens vol met wortels. Een zieke wordt vervoerd op een traditionele brancard naar het ziekenhuis. Deze wordt gedragen door vier personen en daarachter loopt nog een stoet mensen zodat zij elkaar kunnen afwisselen. Overal langs de weg staan geitjes te grazen, vastgemaakt aan een paaltje. Wij gaan van de baan af en nemen een piste. Wij worden heen en weer geschud en op een bepaald ogenblik stopt de jeep. Vanaf hier moeten wij te voet via een steil paadje naar boven naar het ouderlijk huis van Leo. Het huis is vervallen en er woont nu een familie in. Het is rondom omgeven door gronden waarop groene boontjes en andere gewassen worden geteeld. Julienne, Marie-Jeanne en Leo gaan het graf bezoeken van Leo's moeder. Het ligt iets naar beneden toe en is glibberig wegens de eerdere regen. In de voormiddag was het kil en vochtig, nu is de zon door de wolken gebroken en zij geeft veel warmte. Vestjes en regenjassen gaan uit. Wij worden door een man begroet die nog Leo goed gekend heeft. Hij en zijn vrouw bewerken er nog de omliggende akkers en houden een oogje in het zeil. Wij vervolgen onze weg naar Gitarama. Onderweg zetten wij Julienne af aan een busstation zodat zij kan terugkeren naar haar huis in Gisenyi. 's Avonds komen wij aan in het Centre Saint-André, een bisschoppelijk centrum in Kabgayi waar wij logeren. Onze kamers bestaan uit twee plaatsjes, een bureautje en een kleine slaapkamer met badkamer. Wij weten niet in welke kamer Monique logeert. Leo gaat op zoek en zij bevindt zich in een ander gebouw waar vooral studenten verblijven; dus met veel lawaai en luide muziek. Gelukkig is er nog een kamer vrij in de nabijheid van onze kamers. Ondertussen is het erg beginnen regenen en is het koud geworden. Het avondmaal moeten wij normaal aan een overdekt buitenterras nemen. Omdat wij het toch wat te koud vinden mogen wij tenslotte binnen eten. Wij zijn er alleen en het eten bestellen loopt niet van een leien dakje. De sympathieke dienststers spreken en verstaan slechts een beetje Frans en Engels. Er wordt heen en weer gelachen en uiteindelijk komen we akkoord over het menu. Wij krijgen soep, een hoofdgerecht en fruit; het eten valt best mee. Op de kamers zijn er wat technische problemen; geen warm water, de wc-spoeling werkt niet; kranen draaien los, enz..; Marie-Jeanne neemt dan maar een koude douche, brrr! Gelukkig komt de technieker alles repareren terwijl wij aan het eten zijn; oef.. eindelijk warm water.

Woensdag 10 december: Gitarama-Nyanza-Save-Butare

Na het ontbijt in het diocesaan centrum vertrekken wij via Gitarama naar Nyanza waar wij de koningssite gaan bezoeken. Het landschap ziet er terug wat anders uit. Tussen de heuvels liggen vlaktes met vooral rijstvelden. Bezoek aan de koningshutten. Bij de ingang van de hut van de Mwami moeten wij onze schoenen uitdoen. Op een gewone hut staan twee pinnen. Op die van de koning staan er drie. De derde pin wijst op macht en mocht enkel door de koning gebruikt worden. Binnenin is het ruim; ontvangstruimte waar de koning hoogwaardigheidsbekleders ontving; slaapkamer met groot bed en manden met deksel om kledij in op te bergen. Er zijn twee kleinere hutjes; een voor de bereiding van bier en een voor de bereiding van melk; dit exclusief voor de koning en zijn gevolg. Buiten maken wij kennis met de koninklijke koeien, een bijzonder ras, bruin en met uitzonderlijke grote hoorns. Zij mogen bij ons komen en zij laten zich gewillig aaien. Een "cowboy" met hoed en witte rubberen laarzen zingt een loflied voor de koeien. Er wordt een koe gemolken en de melk wordt in een kan gegoten. Ieder van ons moet de kan aanraken. Daarna drinkt onze gids de melk gretig op. Wij drinken er toch liever niet van. Daarna bezoeken wij het recentere verblijf van Mutara III. Het gebouw oogt nogal sober maar mooi en is versierd met zuiltjes. Binnen in het gebouw staan maar enkele gesculpteerde meubels want de meeste zijn geplunderd. Muren, plafonds en schoorsteenmantels zijn voorzien van fraaie Afrikaanse schilderijen en versieringen. Aan de muren hangen foto's van de familie van de Mwami, van Leopold III en prinses Liliane en van een bezoek van koning Boudewijn aan Rwanda in 1955. Tevens bevinden er zich verscheidene kaarten over de vorming van Rwanda in de loop van de vijf laatste eeuwen.

Volgende stop: Save. Op weg naar de parochiekerk van Save zijn enkele scholen, o.a. de katholieke universiteit. Een deel van deze kerk is afgebroken. Het internaat voor halfbloeden waar Leo en

Fernand verbleven is nu een technische school geworden maar is nog goed herkenbaar. Bij Leo en Fernand komen allerlei herinneringen boven. In de goed onderhouden tuin was vroeger een scheidingsmuur tussen het jongens- en het meisjesverblijf. In die muur was een plaatsje waar fruit kon rijpen. De refters en de slaapkamer zijn nu klaslokalen geworden. In hun oud leslokaal nemen Leo en Fernand opnieuw plaats op de schoolbanken. Zij poseren fier voor de foto. Na een lange zoektocht vinden zij de feestzaal waar Sinterklaasfeestjes werden gehouden, toneeltjes werden opgevoerd, films geprojecteerd en proclamaties plaats hadden. Dit lokaal waarvan de muur vooraan versierd is met geschilderde taferelen doet nu dienst als lerarenkamer. De grote trap naar de speelplaats is vervangen door twee hellende vlakken. Wij bezoeken met moeder-overste de begraafplaats van de stichters van de missie in Save.

Het begin van de weg die wij nemen naar Butare ligt er heel slecht bij en loopt naast een vijver en bron waar de kinderen vroeger water gingen halen. De bron is echter niet meer goed te zien. Op het einde van die weg moet Jean-Pierre toeren uithalen om de hoofdbaan veilig te bereiken. Daarna bezoeken wij het etnisch museum in Butare. Het is een modern gebouw omringd door een grote tuin en decoratieve afsluiting met speervormige elementen en geometrische tekeningen. Na een discussie over een gesloten en, zoals later bleek, defect toilet krijgen Marie-Jeanne, Claire en Fernand een uitgebreide rondleiding met de gids. Vooreerst zijn voorwerpen te zien uit de prehistorie. Verder allerlei gebruiksvoorwerpen, wapens, kledij en huttenbouw van de laatste eeuwen. Wij krijgen ook een beeld van de geschiedenis, geografie en reliëf van Rwanda aan de hand van kaarten en platen. Ondertussen genieten Monique en Leo van een optreden van traditionele dansers in de mooie tuin. Wij slapen in hotel Ibis in Butare. Bij het avondeten krijgen wij bezoek van Constantin, een zoon van Paul, de kozijn van Fernand. Hij is vergezeld van zijn schattig driejarig zoontje. Hij is pas voor de tweede maal vader geworden en morgen gaan Claire en Fernand een bezoekje brengen aan zijn vrouw en pasgeboren zoontje.

Donderdag 11 december: Butare-Kibuye

's Morgens zitten er kleine grijze aapjes in de bomen van het hotel Ibis die speels elkaar achterna lopen en plagen; een gratis spektakel. Claire en Fernand gaan in de voormiddag op bezoek bij Constantin terwijl Leo, Marie-Jeanne en Monique inkopen doen. Wij maken kennis met de echtgenote van Constantin, ook Marie-Jeanne, en hun piepkleine zoon van 4 dagen. Wij bewonderen het baby'tje en bekijken hun familiealbums. In de straat waar Constantin woont zijn wegenwerken aan de gang die uitgevoerd worden door gevangenen in oranje hesjes. Daarna vertrekken wij allemaal samen naar Kibuye maar weten nog niet wat ons onderweg te wachten staat. Een eindje vóór Gitarama breekt iets in de auto. JP geeft gas maar de auto gaat niet vooruit. Wij denken dat de versnellingsbak kapot is. JP neemt een mini-busje naar Gitarama. Wij installeren ons aan de kant van de weg op onze kw's en in de schaduw van een boom. Wij nuttigen daar onze picknick. Enkele volwassenen en kinderen komen een kijkje nemen, zelfs aan de overkant van de baan. Meester Leo leest Kinyarwanda voor, de kinderen verbeteren zijn uitspraak en hebben veel plezier. Na een tijdje moeten de vrouwen naar het toilet. Vlakbij staat een redelijk groot stenen huis. JP gaat vragen of wij daar eens naar de WC kunnen gaan. Dat mag. Bij het huis komen wij terecht op een koertje waar vrouwen, kinderen en kippen zitten. Rechts is een stalletje met een koe en daarnaast een deur. Als wij het deurtje opendoen is het binnen aardedonker. Waar is dat toilet!? Het is moeilijk te vinden want het is gewoon een gat in de grond. Marie-Jeanne en Monique hebben een lange broek aan wat het allemaal niet eenvoudig maakt. Achteraf delen wij aan de kinderen plasticflesjes en snoepjes uit en aan de vrouwen zeepjes. Het is ontroerend te zien hoe blij deze mensen zijn met deze kleine geschenkjes. Ondertussen is JP teruggekeerd met twee mechaniciens. Die stellen vast dat de aandrijfjas van de achterwielen is losgeraakt. Dit kan niet onmiddellijk hersteld worden. JP laat een busje komen dat gebruikt wordt op het werk van zijn moeder. Het moet echter van Kigali komen. Intussen komen er twee gewapende agenten een kijkje nemen om te zien of alles in orde is en of onze verdere reis wordt geregeld. Na drie uren wachten vertrekken wij naar

Rwiza Village in Kibuye. Om het hotel te bereiken moeten wij via een steile slechte weg met putten naar boven rijden. Het busje geraakt er niet op wegens gladheid. Enkele mannen van het hotel komen bij ons met een pickup. Zij nemen de vrouwen en de bagage mee. De mannen gaan te voet. Ondertussen is het donker geworden. Rwiza Village bestaat uit mooie hutjes op palen. Het sanitair, meubels en beddengoed zijn in orde en typisch Afrikaans. In de kamers blijft het heerlijk koel. Je kunt eten binnen in een hut maar wij nemen het avondmaal buiten. Na het eten verplaatsen wij ons naar ronde zetels onder een rieten afdak met een lamp in het midden. Als wij van onze Amarula (een romige likeur) willen proeven komen motten die op het licht afkomen in enkele glazen terecht. Dus verplaatsen wij ons terug aan tafel met een ander drankje. De kelner belooft ons 's anderendaags van een andere fles te voorzien.

Vrijdag 12 december: Kibuye

Vanop ons terras aan het hutje hebben wij een zeer mooi zicht op het Kivumeer. In de tuin zijn veel mensen aan het werk tussen de planten en bij het aanleggen van een nieuw pad. Het is zonnig weer en wij gaan zitten op de zetels onder het afdak maar nu zonder de motten. Op de oever van het meer dicht bij het hotel wordt er een vrijdagmarkt gehouden. Boten zijn in alle vroegte van Congo gekomen; 3.30 u varen. Op de oevers staan varkens, koeien en geiten. De varkens die bijeengedreven worden krijsen om ter luidst en er heerst een drukte van jewelste. Leo gaat naar de plaats waar de dieren staan. Hij kijkt toe hoe zij worden geladen op de boot, per soort met planken ertussen, een laag koeien, een laag varkens en een laag geiten. Daarbovenop komen nog zakken houtskool, suikerriet, maniok, ... en tenslotte nog een veertigtal personen erbij. Je vraagt je af hoe heel die lading op de boot geraakt is. Rond dertien uur vaart de boot terug naar Congo en keert de stilte terug. Wij genieten verder van het meer en de zon. Het was een aangename rustige dag in een mooie omgeving. 's Avonds genieten van de nieuwe fles Amarula.

Zaterdag 13 december: Kibuye en de eilandjes

Het weer is terug schitterend. Zoals gisteren krijgen wij een lekker ontbijt met omelet (vooral voor Monique), confituur, toast en heerlijk fruit. Op de tafel ligt een turquoise-wit tafelkleed met het logo van het hotel in borduurwerk. Kortom verzorgd en gezellig. Nog voor wij aan onze boottocht beginnen zijn schrijnwerkers bezig met het plaatsen van plankjes en zeil onder de lampen van de rieten afdakjes, tegen de opdringerige motten. De watertoevoer op ons kamer, die het deze morgen liet afweten, is terug in orde gebracht. Het muskietennet (soort baldakijn) dat losgekomen was en gevaarlijk overhelde is ondertussen ook vervangen door een ander. Alles wordt hier vlug hersteld met de glimlach. Wij varen naar Île Napoléon, zo genoemd vanwege de vorm van het eiland (hoed van Napoléon). Marie-Jeanne, Monique en Leo blijven op de rotsen van het eiland zitten om van de zon te genieten. Claire en Fernand gaan met de schipper/gids mee naar boven op een klein paadje. Onderweg zien wij een cactus die giftige melk afscheidt, een reuzen duizendpoot en twee vissers die hun pas gevangen visjes aan het roosteren zijn. Onze gids roept en slaat in de takken. Wij krijgen een schouwspel te zien van grote fladderende vleermuizen met bleke bijna doorschijnende vleugels die met honderden door elkaar vliegen tegen een azuurblauwe hemel; indrukwekkend! Zelfs een zeearend vliegt rond, azend op een vleermuis. Wij nemen foto's en film en onze gids gaat met onze toestellen nog hogerop om de vleermuizen van dicht te fotograferen. Onder de boompjes liggen twee koeien te genieten van de schaduw. Op het eiland verblijven twee mannen met hun koeien. Wekelijks keren zij terug naar Kibuye om er melk te verkopen. Wij verlaten het eiland met zijn prachtige vleermuizen om verder te varen naar het Île de la Paix (Amahoro). De man die daar drie jaar geleden woonde en er een camping uitbaatte is weg. Onderweg zien wij nog eilandjes, aalscholvers, bomen met hangende nestjes van gele vogeltjes. Vervolgens meren wij aan aan Cormoran Lodge die uitgebaat wordt door de Belgische Nathalie. Aan het meer is een strandje met

parasols en zwembadje. Daarna komt er een lastig te beklimmen weggetje naar het restaurant met veel trappen. Daar aangekomen hebben wij terug een schitterend panorama over het meer van op het terras dat in de zon baadt. Er worden zeer lekkere visgerechten geserveerd. De lodge is chique maar de Rwiza Village is authentieker. Wij varen terug naar het hotel en genieten nog volop van het zalig nietsdoen.

Zondag 14 december: Kibuye-Kigali

Wij zouden hier in Kibuye nog lang kunnen blijven maar wij moeten vertrekken naar Kigali. In Kamonyi bezoeken de zusters Bernardinnen en later de Batwa's. Wij worden daar hartelijk ontvangen met dansen. Zij musiceren op eigen gemaakte instrumenten. We mogen plaats nemen in zetels. Er wordt een speech gehouden door de dorpschef en JP tolkt. De vrouwen geven een demonstratie van pottenbakken. Ze zijn erg behendig in het glad maken van de klei en brengen er dan figuren op aan. Iedereen danst, van de kinderen tot de ouderen. Deze mensen hebben een ongelooflijk gevoel voor ritme. De kindjes worden op een rij gezet en krijgen snoep en stylo's; de mama's krijgen zeepjes. De gemeenschap krijgt geldelijke steun voor hun projecten. Daarna keren wij terug bij de zusters waar wij koffie, thee en gebak krijgen. De zuster die ons ontvangt zorgt voor gehandicapten. Wanneer een gehandicapt kind bij de zuster komt moet de moeder ook meekomen om het kind thuis te kunnen begeleiden. Wij vernemen dat er ook subsidies zijn van de Provincie Oost-Vlaanderen voor landbouwprojecten. Na dit leerrijk gesprek rijden wij naar het vertrouwde Iris Guest House in Kigali.

Maandag 15 december: Kigali en luchthaven.

's Morgens pakken wij onze valiezen in en laten ze staan in het hotel. Vandaar rijden wij naar de kiosken om souvenirs te kopen. Het is een geheel van kleine houten winkeltjes. Binnen staat het overal vol met beeldjes, T-shirts, sjaaltjes, kandelaars, popjes, diertjes, ... Er is geen leeg plekje te bespeuren en je kunt er slechts met twee personen in. Nadat wij er na afbieden onze gading hebben gevonden gaan wij terug naar het klooster bij Zuster Marie-Michel om enkele praktische zaken te regelen. Zuster Marie-Michel is afwezig maar Zuster Steven geeft ons een rondleiding in haar moestuin met vele exotische vruchten; mango, ananas, papaja en rode bananen. Wij ontmoeten terug een vrijwilligster met wie wij een praatje maken.

Wij brengen, om de reis te beëindigen, een bezoek aan het Memorial waar de Belgische Para's in een hinderlaag werden gelokt en gestorven. Het gebouw, vol met inslagen van kogels, is origineel bewaard gebleven. Binnenin is een kleine tentoonstelling over de genocides door de eeuwen heen. Naast het gebouwtje staan herdenkingszuilen die elk een gesneuvelde paracommando eren, met telkens het aantal streepjes van hun leeftijd.

Naar het hotel om de bagage af te halen en dan richting luchthaven. Onderweg drinken wij nog een laatste primus Chez Lando. Claire en Fernand nemen afscheid van Marie-Jeanne, Monique en Leo. Tenslotte worden nog de laatste foto's genomen aan de mooie ingang van de luchthaven.

Maandag 15 december – 22 december

Voor Marie-Jeanne, Monique en Leo nog een belangrijke werkweek. Zij blijven een acht dagen langer om besprekingen te voeren met de medewerkers en de beleidsvoerders van het weeshuis.